

مشاغل خانگی چگونه معیشت خانوار و اشتغال بانوان را دگرگون می کند؟

خانه، پایگاه اقتصاد زنانه

مشاغل خانگی با رشد قابل توجه بین زنان با چالش‌هایی مانند بوروکراسی دشوار، گرانی مواد اولیه، کمبود آموزش‌های تخصصی و ضعف در پوشش بیمه‌ای مواجه است؛ حوزه‌ای که با حمایت هدفمند می‌تواند به بستری مؤثر برای خوداتکایی و اشتغال بدل شود

در روزگاری که اقتصاد پرفرازونشیب و چالش‌های شغلی، زندگی بسیاری را تحت تأثیر قرار داده، کسب‌وکارهای خانگی به‌عنوان راهی برای خوداتکایی و درآمدزایی، بیش‌ازپیش در کانون توجه قرار گرفته‌اند. از تولید محصولات سنتی مانند ترشیجات و صنایع دستی تا فعالیت‌های مدرن در حوزه فناوری و خدمات، این مشاغل نه‌تنها به افراد این امکان را می‌دهند که از داخل خانه درآمد کسب کنند بلکه گاه زمینه‌ساز اشتغال برای دیگران نیز می‌شوند. اما آیا راه‌اندازی یک کسب‌وکار خانگی به همان سادگی که به نظر می‌رسد، ممکن است؟ پیچیدگی‌های قانونی، کمبود حمایت‌های دولتی و چالش‌های مالی و بازاریابی؛ به‌ویژه برای زنان، این مسیر را با موانع متعددی همراه کرده است. این گزارش نگاهی دقیق به ماهیت، فرصت‌ها و چالش‌های کسب‌وکارهای خانگی در ایران می‌اندازد.

گرچه ایجاد و راه‌اندازی کسب‌وکارهای خانگی به شکل امروزی قدمت چندانی ندارد، اما تهیه و تولید محصولات غذایی، پوشاک یا وسایل تزئینی از گذشته‌های دور به‌عنوان بخشی از فرهنگ کار و شیوه زیست سنتی ایرانیان مورد توجه بوده است؛ فعالیت‌هایی که گاه توسط یک نفر اداره می‌شوند، گاه به‌صورت خانوادگی گسترش می‌یابند و گاهی نیز زمینه اشتغال تعداد زیادی از افراد جویای کار را فراهم می‌کنند. امروزه کسب‌وکار خانگی دیگر محدود به تولید مایحتاج روزمره نیست و حوزه‌های مختلفی از صنعت، فناوری و خدمات را دربر می‌گیرد. اگر تا چند دهه پیش، مشتریان این محصولات به نزدیکان یا اهالی محله محدود بودند، از نیمه دهه ۸۰ شمسی به بعد، با گسترش شبکه‌های اجتماعی و سیستم‌های توزیع، مخاطبان این کسب‌وکارها دیگر به یک نقطه جغرافیایی خاص محدود نیستند و حتی از شهرها، روستاها و گاه خارج از کشور جذب می‌شوند.

سهم اقتصاد خانگی در ایران

گزارش‌ها نشان می‌دهد کسب‌وکارهای خانگی حدود ۱۰ تا ۱۵ درصد از اقتصاد کشور را تشکیل می‌دهند. این سهم در سال‌های اخیر، به‌ویژه پس از بحران‌های اقتصادی، بی‌ثباتی شغلی و همه‌گیری کرونا رشد چشمگیری داشته است. نکته قابل توجه، نقش پررنگ زنان در این حوزه است. بیش از ۸۰ درصد مشاغل خانگی توسط زنان اداره می‌شوند. این روند تنها به ایران محدود نیست. گزارش‌های بین‌المللی نشان می‌دهد که پس از همه‌گیری، تمایل به ایجاد کسب‌وکارهای خانگی، به‌ویژه در میان زنان - به دلیل تلاش برای تأمین درآمد و ایجاد تعادل بین زندگی کاری و شخصی - افزایش یافته است. نقش‌های چندگانه‌ای که جامعه به زنان تحمیل می‌کند، از جمله مسئولیت‌های خانوادگی، آن‌ها را به سمت مشاغلی سوق داده که از انعطاف‌پذیری بیشتری برخوردارند. علاوه بر این، تبعیض‌های جنسیتی در بازار کار، معروف به «سقف شیشه‌ای»، زنان را به خوداشتغالی و ایجاد کسب‌وکارهای خانگی ترغیب کرده است. از نظر جامعه‌شناختی، این مشاغل به خوداتکایی، افزایش قدرت تصمیم‌گیری و مشارکت اقتصادی و اجتماعی زنان کمک می‌کنند.

تنوع کسب‌وکارهای خانگی

کسب‌وکار خانگی به‌عنوان یکی از انواع کسب‌وکارهای کوچک، در دهه‌های اخیر در بسیاری از کشورها به‌عنوان راهی کم‌ریسک برای درآمدزایی و بهبود رفاه خانوادها مطرح شد. این مشاغل نه‌تنها به افزایش درآمد کمک می‌کنند بلکه فرصت‌های شغلی جدید ایجاد کرده و کیفیت زندگی در خانه و اجتماع محلی را بهبود می‌بخشند. با این حال، تعریف واحدی از کسب‌وکار خانگی وجود ندارد.

اقتصاد غیررسمی و فرصت‌های مغفول مانده

مشاغل خانگی؛ مسیر دوم برای رسمی‌سازی اشتغال

بازار کار غیررسمی ایران، مانند شبکه‌ای پیچیده و گسترده، سال‌هاست زیر سایه سیاست‌گذاری‌های ناکافی و ساختارهای اقتصادی ناپایدار رشد کرده است. این بخش که مشاغلی خارج از چارچوب‌های قانونی، بیمه‌ای و مالیاتی را دربر می‌گیرد، حدود ۶۰ درصد از اشتغال کشور

بازار کار غیررسمی ایران، عظیم و متنوع است. بر اساس داده‌های مرکز آمار ایران، ۵۷ درصد از ۲۴ میلیون شاغل کشور در مشاغل غیررسمی فعالیت می‌کنند. اگر معیار را پوشش بیمه‌ای قرار دهیم، این رقم به ۳۰ درصد کاهش می‌یابد؛ واقعیتی که شکنندگی این مشاغل را نشان می‌دهد. بخش کشاورزی بیشترین سهم را در اشتغال غیررسمی دارد، پس از آن صنعت و در نهایت خدمات قرار می‌گیرند. این توزیع، تمرکز بالای مشاغل غیررسمی در مناطق روستایی و مرزی را برجسته می‌کند؛ جایی که نظارت‌های قانونی اغلب کم‌رنگ است. از منظر جمعیتی، ویژگی‌های بازار غیررسمی قابل توجه است. گزارش بانک جهانی نشان می‌دهد ۶۳ درصد از زنان شاغل در ایران در مشاغل غیررسمی هستند، در حالی که این رقم برای مردان ۵۸ درصد است. این الگو بر خلاف روند جهانی است که مردان در مشاغل غیررسمی غالبند و نشان‌دهنده محدودیت دسترسی زنان به مشاغل رسمی است. پیامدهای این وضعیت وخیم است: شاغلان غیررسمی از حمایت‌های اجتماعی مانند بیمه بازنشستگی، درمانی یا بیکاری محرومند و در برابر تکانه‌های اقتصادی آسیب‌پذیرند. اقتصاد غیررسمی برای دولت نیز با فرار مالیاتی و تضعیف استانداردهای کار و کاهش درآمدهای عمومی همراه است و کیفیت مشاغل رسمی را نیز کاهش می‌دهد.

داستان جلد COVERSTORY

نازنین رزاقی مهر

روزنامه نگار

بهره‌مند شوند. با این حال، فرایند اخذ مجوز و ثبت کسب‌وکار برای بسیاری، به‌ویژه زنان، چندان ساده نیست. گفتگو با برخی زنان فعال در این حوزه نشان می‌دهد راه‌اندازی کسب‌وکاری ساده مانند فروش ترشیجات یا محصولات دست‌ساز با موانع متعددی همراه است. حضور واسطه‌هایی که در ازای مبالغ بالا وعده ثبت مجوز می‌دهند، یکی از این مشکلات است. این وضعیت برای زنان با تحصیلات پایین یا در شرایط آسیب‌پذیر، مانند مشکلات خانوادگی یا مالی، دشوارتر است. چالش‌های اصلی کسب‌وکارهای خانگی، به‌ویژه برای زنان، عبارتند از: کمبود حمایت‌های دولتی؛ نبود تسهیلات مالی کافی، آموزش‌های لازم و حمایت‌های بازاریابی.

گرانی مواد اولیه: کمبود یا افزایش قیمت مواد اولیه، بسیاری از کسب‌وکارها را با بحران مواجه کرده و برخی را به تعطیلی کشانده است.

مشکلات بازاریابی: شناسایی بازار هدف و فروش محصولات برای بسیاری از زنان دشوار است.

فقدان آموزش: کمبود آموزش‌های مهارتی و کسب‌وکاری مانع پیشرفت این مشاغل می‌شود.

فرصت‌ها، چالش‌ها و راه‌های پشتیبانی

گرچه کسب‌وکارهای خانگی به کاهش بیکاری، فقر و توانمندسازی زنان کمک کرده‌اند، اما موانع موجود، به‌ویژه برای زنان آسیب‌پذیر، دستیابی به این فرصت‌ها را دشوار کرده است. دولت می‌تواند با ساده‌سازی فرایند ثبت و صدور مجوز، ارائه تسهیلات مالی، آموزش‌های بازاریابی و فروش و حمایت‌های بیمه‌ای، از این مشاغل پشتیبانی کند. آموزش مهارت‌های شغلی و کسب‌وکاری نیز می‌تواند به زنان کمک کند تا کسب‌وکار خود را توسعه دهند و به خوداتکایی بیشتری دست یابند. کسب‌وکارهای خانگی، با وجود همه چالش‌ها، همچنان راهی امیدوارکننده برای خوداشتغالی و مشارکت اقتصادی به شمار می‌روند، مشروط بر اینکه حمایت‌های لازم برای رفع موانع فراهم شود.

قوانین کسب‌وکارهای خانگی

قوانین متعددی بر کسب‌وکارهای خانگی در ایران نظارت دارند. اصول (۲۸) و (۴۲) قانون اساسی، سند چشم‌انداز بیست‌ساله و قانون ساماندهی و حمایت از مشاغل خانگی (تصویب‌شده در سال ۱۳۸۹) از مهم‌ترین آن‌ها هستند. این قانون با هدف ساماندهی، حمایت و توسعه مشاغل خانگی تصویب شد و وظایف دستگاه‌های مختلف، حمایت‌های دولتی، تسهیلات مالی، آموزش و نظارت را مشخص کرد. آیین‌نامه اجرایی این قانون در سال ۱۳۹۱ و دستورالعمل ساماندهی و حمایت از مشاغل خانگی در سال ۱۳۹۳ توسط وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی ابلاغ شدند که جزئیات اجرایی را روشن می‌کنند.

چالش‌های پیش‌رو

نظارت بر کسب‌وکارهای خانگی در ایران بر عهده معاونت توسعه کارآفرینی و اشتغال وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی است. متقاضیان باید مهارت کافی داشته باشند و برای دریافت مجوز رسمی، در سامانه مشاغل خانگی ثبت‌نام کنند. پس از دریافت مجوز، امکان استفاده از تسهیلات بانکی نیز فراهم می‌شود. بیمه در این مشاغل اختیاری است، اما افراد می‌توانند با ارائه مجوز، از مزایای بیمه تأمین اجتماعی

۶۶

مشاغل خانگی زنان به‌عنوان راهی برای خوداتکایی، با چالش‌هایی مانند بوروکراسی و گرانی مواجه است

اشتغال آنلاین

A T I V E N O

نکته P O I N T

حمایت دولت از خانه‌های مولد

بیکاری همچنان یکی از چالش‌های اصلی اقتصاد ایران است و دولت‌ها نیز در ادوار مختلف برای کاهش آن و ایجاد فرصت‌های شغلی پایدار، سیاست‌های متعددی را به کار گرفته‌اند. یکی از این سیاست‌ها، گسترش حمایت‌های مالی از مشاغل خانگی و کارآفرینی است که با هدف تقویت اقتصاد خرد و افزایش اشتغال دنبال می‌شود؛ اما آیا افزایش تسهیلات برای مشاغل خانگی می‌تواند به‌طور مؤثر به کاهش بیکاری و ایجاد شغل پایدار منجر شود؟

دولت چهاردهم برای مقابله با بیکاری، تسهیلات مشاغل خانگی را به‌طور قابل‌توجهی افزایش داده است. احمد میدری، وزیر تعاون، کار و رفاه اجتماعی، اعلام کرد که در سال جاری میزان تسهیلات این بخش ممکن است تا سه برابر سال گذشته رشد کند. این سیاست به‌ویژه برای جویندگان کار در مناطق روستایی و کم‌برخوردار طراحی شده تا فرصت‌های شغلی جدیدی ایجاد کند. مشاغل خانگی به دلیل هزینه پایین و سرعت در راه‌اندازی، گزینه‌ای مناسب برای زنان خانه‌دار، افراد بیکار و فارغ‌التحصیلانی هستند که به دنبال شروع سریع کارند. دسترسی به وام‌های کم‌بهره، مشاوره‌های کسب‌وکار و حمایت‌های مالی می‌تواند به کارآفرینان خانگی کمک کند تا کسب‌وکار خود را راه‌اندازی کرده و آن را توسعه دهند.

دولت همچنین با تمرکز بر کارآفرینی و مشاغل خرد در مناطق محروم، به دنبال کاهش بیکاری و جلوگیری از مهاجرت به شهرهای بزرگ است. این اقدامات می‌توانند به پایداری اقتصادی و اجتماعی در مناطق کمتر توسعه‌یافته کمک کنند. برای مثال، طرح‌های اشتغالزایی روستایی با تأکید بر توسعه مشاغل کوچک، سطح درآمد و کیفیت زندگی را بهبود می‌بخشد. تأمین منابع مالی، ارائه تسهیلات و مشاوره‌های لازم، انگیزه کارآفرینان برای ایجاد کسب‌وکارهای خانگی را تقویت می‌کند. این سیاست‌ها، در صورت اجرا با حمایت‌های مناسب، می‌توانند به کاهش بیکاری و افزایش اشتغال پایدار در مناطق دورافتاده منجر شوند.

با این حال، موانعی در مسیر توسعه مشاغل خانگی وجود دارد. کمبود آموزش و مهارت‌آموزی متناسب با نیاز بازار کار یکی از چالش‌های اصلی است. اگرچه دولت به گسترش آموزش‌های فنی و حرفه‌ای توجه دارد، اما این برنامه‌ها هنوز به‌طور کامل با نیازهای روز هماهنگ نشده‌اند. جویندگان کار به مهارت‌های کاربردی نیاز دارند تا در مشاغل خانگی موفق شوند. علاوه بر این، بوروکراسی پیچیده و زمان‌بر در دریافت تسهیلات و مجوزها، کارآفرینان را دلسرد می‌کند. نبود شفافیت در فرایندهای اداری و کمبود راهنمایی‌های لازم نیز موانع دیگری هستند.

کارشناسان معتقدند افزایش تسهیلات مشاغل خانگی سیاستی مؤثر برای کاهش بیکاری در کوتاه‌مدت است؛ به‌ویژه برای زنان، فارغ‌التحصیلان و ساکنان مناطق محروم. اما برای تحقق کامل این اهداف، دولت باید موانع را برطرف کند. آموزش مهارت‌های کاربردی، ساده‌سازی فرایندهای اداری و ارائه حمایت‌های فنی می‌تواند موفقیت این سیاست‌ها را تضمین کند. با اجرای صحیح، این اقدامات می‌توانند نقش مهمی در کاهش بیکاری و ایجاد اشتغال پایدار ایفا کنند.

کاهش بوروکراسی در صدور مجوز، ارائه وام‌های کم‌بهره، بیمه‌های خرد و معافیت‌های مالیاتی نیز انگیزه ورود به اقتصاد رسمی را افزایش می‌دهد. از سوی دیگر، حمایت از برندهای محلی برای ورود به بازارهای داخلی و خارجی درآمدزایی و اشتغال پایدار را تقویت می‌کند.

راهبردی برای فردا

در عصری که بازار کار پیوسته دگرگون می‌شود، مشاغل خانگی به‌مثابه راهکاری بومی، کم‌هزینه و انعطاف‌پذیر، ظرفیتی مهم برای مهار گسترش اشتغال غیررسمی در ایران به شمار می‌روند و اگر با سیاستگذاری هوشمندانه همراه شوند - از آموزش‌های مهارتی و پلتفرم‌های دیجیتال گرفته تا تسهیل فرایندهای قانونی - می‌توانند امنیت اقتصادی را برای اقشار آسیب‌پذیر، به‌ویژه زنان و ساکنان مناطق محروم، تقویت کنند. در افق بلندمدت، این مشاغل نقشی کلیدی در پیشبرد توسعه پایدار، کاهش نابرابری و ارتقای عدالت اجتماعی ایفا می‌کنند. اما نباید فراموش کرد که موضوع اصلی در این بین نه توان بالقوه مشاغل خانگی بلکه اراده و مهارت سیاست‌گذاران در بهره‌گیری از این ظرفیت برای ساختن اقتصادی فراگیر و مقاوم است.

زیرساخت‌های حمایتی، دسترسی به بازار و فناوری اطلاعات وابسته است. در ایران، دولت با «طرح ملی توسعه مشاغل خانگی» تلاش دارد این ظرفیت را سامان دهد. این طرح شامل آموزش‌های مهارتی، اتصال به بازار و ارائه وام‌های کم‌بهره است. رسمی‌سازی مشاغل خانگی می‌تواند آن‌ها را از حاشیه قانون به چرخه اقتصاد رسمی وارد کند، برخلاف مشاغل خیابانی که اغلب در سایه فعالیت می‌کنند. رسمی‌سازی، مزایای دوجانبه‌ای نیز به دنبال دارد. برای دولت، افزایش درآمد‌های مالیاتی، کاهش فشار بر منابع حمایتی و گسترش عدالت اجتماعی را به ارمغان می‌آورد و برای شاغلان، دسترسی به بیمه، تسهیلات بانکی و مجوزهای قانونی فراهم می‌شود. «

چالش‌ها و فرصت‌ها

با وجود ظرفیت‌های بالا، توسعه مشاغل خانگی با موانعی نیز روبه‌روست: کمبود مهارت، پیچیدگی در دریافت مجوز، نبود دسترسی به بازار، ضعف پرندسازی و مشکلات لجستیکی مانند بسته‌بندی و ارسال. تجربه موسسی نشان می‌دهد آموزش‌های رایگان یا پاره‌انه‌ای در زمینه کارآفرینی و بازاریابی دیجیتال می‌تواند تحولی بزرگ در این زمینه ایجاد کند. ایجاد پلتفرم‌های فروش مستقیم و بدون واسطه نیز به رشد این بخش کمک خواهد کرد.

مشاغل خانگی؛ ظرفیتی نهفته

در این میان، مشاغل خانگی امیدی تازه می‌دهند. این مشاغل، فعالیت‌های اقتصادی هستند که در محل سکونت فرد و با استفاده از منابع شخصی انجام می‌شوند؛ از صنایع دستی و بسته‌بندی مواد غذایی گرفته تا طراحی لباس، برنامه‌نویسی، آموزش آنلاین و تولید محتوا برای شبکه‌های اجتماعی. برخلاف مشاغل غیررسمی خیابانی، مشاغل خانگی قابلیت رسمی‌سازی تدریجی را دارند؛ مشروط بر حمایت‌های دولتی، صدور مجوز و دسترسی به بیمه و تسهیلات. بر اساس آمار مرکز آمار ایران تا سال ۱۴۰۱، حدود ۸۹۸ هزار نفر در صنایع خانگی مشغول بودند. از این تعداد، ۳۸ درصد در بخش پوشاک و دوزندگی، ۳۶ درصد در تولید فرش و منسوجات، و ۴ درصد در فناوری میوه و سبزیجات فعالیت داشتند. زنان ۹۰ درصد از این شاغلان را تشکیل می‌دهند. استان‌های خراسان رضوی و اصفهان، حتی بیش از تهران، در این حوزه پیش‌گامانند. در بسیاری از مناطق، این مشاغل نه‌تنها بیکاری را کاهش داده بلکه به رونق اقتصادی در نواحی محروم نیز کمک کرده‌اند.

نقش سیاستگذاری

تجربه جهانی نشان می‌دهد موفقیت مشاغل خانگی به